

La torre de la arrogancia.

Política y mercados después de la tormenta.

Xosé Carlos Arias i Antón Costas. Ariel, 2011

Analitza el llibre: Ferran Navinés. Economista

1. Introducció.

El llibre que ressenyem consta d'un prefaci i vuit capítols. En el primer es tracta de determinar les característiques diferencials de la crisi actual. El segon esta dedicat a explicar l'hegemonia dels mercats financers. El tercer parla del *Mite* del mercat. El quart ens endinsa en la paradoxa del pensament pretesament científic de l'anàlisi econòmica dominant o *mainstream*. El cinquè ens lisona sobre les bondats de recorre a l'experiència històrica. El sisè destria els camins cap a la reforma financera. El setè planteja la discussió sobre la política i els mercats. Finalment, el vuitè reflexiona sobre el pacient espanyol.

En aquesta recensió ens centrarem en el comentari dels capítols quart i sisè, és a dir, sobre com el pensament, que en el camp de les ciències socials està marcat per l'ideologia, condiona l'acció que s'expressa a través de la política econòmica.

2. El pensament econòmic dominant o *mainstream*.

El *mainstream economics* o pensament econòmic dominant es basa en dues *idees força*: l'idea de racionalitat dels agents, basada en la hipòtesis d'expectatives racionals (HER) i l'idea de què els mercats s'autoregulen, basada en la hipòtesis de l'eficiència dels mercats (HEM).

Aquestes dos idees han provocat dos efectes devastadors: la irrealitat de les hipòtesis de treball, que no permeten entendre la realitat, i la inutilitat de la política econòmica, ja que s'entén que la millor política es deixar fer als mercats.

L'idea bàsica de la HER i de la HEM és que en absència de restriccions, les forces del mercat tendeixen a ajustar-se de manera eficient cap a l'equilibri.

La HEM o la hipòtesi que la millor opció és la desregulació dels mercats, cas dels mercats financers, no suporta el més mínim test sobre l'augment de la volatilitat dels mercats i les crisis recurrents en els mercats financers, fins tot al llarg dels anys de la Gran Moderació: "Se dice que fue Ben Bernanke, actual gobernador de la Reserva Federal, quien empleó por primera vez la expresión *Gran Moderación* para designar, desde un punto de vista económico, el período que va de 1980 a 2007"(p. 51).

Respecte a la HER, els nostres autors assenyalen que només recull una de les possibles hipòtesis de comportament dels agents econòmics: la de plena racionalitat amb motivacions econòmiques, però ignora la de plena racionalitat amb motivacions no econòmiques, la de comportaments irracionals amb motivacions econòmiques, i la de comportaments irracionals i motivacions no econòmiques (Akerlof i Schiller, 2009) (p. 144-145), quan segurament la hipòtesi de plena racionalitat amb motivacions econòmiques no és ni realista, ni la més usual, ja que si agafem l'episodi de les *subprime*, com un possible exemple prou rellevant, només es pot entendre per la combinació de motivacions econòmiques amb comportaments irracionals.

Per altra banda, en el món de les expectatives racionals no existiria incertesa, i per tant, tampoc risc. En aquest món l'interès per cobrir un risc seria nul i els mercats financers sobrarien (Skidelsky, 2009) (p.146).

La HER parteix d'un altre supòsit irreal, com és la dels mercats transparents o de plena informació per part dels agents individuals, hipòtesi que el mateix Hayek (1943) (pare del corrent més neolliberal de l'anàlisi econòmica) va descartar com a descabellada (p.146).

La no existència d'incertesa i la plena informació dels agents porta com a conseqüència a l'idea que els agents són capaços d'anticipar els efectes de la política econòmica, per la qual cosa, la recomanació és la inutilitat de la política econòmica (p. 150 i 151). És a dir, tan irreal com dir, per exemple, que amb les retallades de salaris del sector públic, aquestes mesures seran irrellevants perquè tots els treballadors públics ho hauran anticipat i s'hauran passat al sector privat.

En el *súmmum* de l'apoteosi triomfant del *mainstream* podem trobar la intervenció de Robert Lucas (pare de la HER i premi Nobel d'economia) davant del plenari de l'American Economic Association l'any 2003 afirmant: "el problema central de la prevenció de depresiones ha sido de hecho resuelto en todos sus aspectos para muchas décadas" (p. 148), mentre la Gran Recessió feia acte d'aparició només quatre anys després.

Curiosament, la crítica encertada sobre la falta de realisme dels supòsits de la HER i de la HEM no s'ha tingut en compte per part del *mainstream*, ja que "el grado de realismo de los supuestos de la teoría es irrelevante. Se considera que lo único importante en una teoría es que sea capaz de predecir" (p.150), la qual cosa, manifestament, tampoc ha fet.

Com és possible que davant d'una deriva tan poc consistent de la teoria econòmica dominant no s'hagin aixecat veus dins l' Acadèmia per denunciar un estat tan lamentable de la ciència econòmica? Com diu Attali (2008) "las posibilidades de prosperar en la carrera académica no eran grandes para aquellos que hacían advertencias sobre los peligros de este enfoque" (p.151).

O encara pitjor si hom pensa en comportament acadèmics més deshonestos com és ignorar o marginar el pensament crític rigorós de l'Acadèmia, cas de Hyman Minsky (1986), qui ha aportat hipòtesis de treball fecundes per explicar, entre d'altres qüestions rellevants, la inestabilitat consubstancial als mercats financers. Aquesta marginació de Minsky ha significat la més absoluta ignorància per part de les noves generacions d'economistes de què podia existir un pensament alternatiu a la teoria dominant i l'acceptació acrítica de què la millor opció era la de deixar que els mercats financers s'autoreglessin. Així, Hodgson (2009) ha demostrat la pràctica desaparició de Minsky de les nou revistes principals del *ranking* des de 1990 (p. 153). Quin és el cost d'oportunitat d'aquesta ignorància per un costat i per l'altra de la teoria delirant sobre els mercats financers que s'ha anat publicant sota el vel de la seva científicitat i que s'ha convertit en la visió dominant fins a la crisi de les *subprime*? Com a mínim el cost social és el de la crisi actual.

El vel de científicitat del *mainstream* ve de lluny, quan la teoria econòmica dominant pren, en la segona meitat del segle XIX, com a referència els models de la Física (Mirowski, 2002). Això és un *non sens*. El temps històric de la Física, per exemple en una escala de 1.000 milions d'anys, és immutable. El Cosmos serveix aleshores perfectament com a centre de gravetat immòbil on és poden contrastar les teories de la Física. Les que millor s'ajusten a la realitat universal del Cosmos s'accepten, les que no es rebutgen. En el camp social el temps històric inamovible no existeix. En una escala inferior a 100 anys, en el temps històric social, es pot refutar el capitalisme, crear una realitat social comunista que res té a veure amb el passat recent, per retornar bàsicament al punt inicial, cas de Rússia. On és el Cosmos social? On és el centre de gravetat immutable on poder contrastar les teories econòmiques i socials?. Simplement no existeix. El centre de gravetat social simplement el crea la ideologia. Justament lo que no vol acceptar el *mainstream*. Així, "Robert Lucas despacha la *General Theory* de Keynes como "*an ideological event*". De igual modo, la reacció actual (del *mainstream*) frente a las críticas de Paul Krugman y otros consiste en señalar que en realidad no actúan como científicos sino "como políticos" o ideólogos (Mulligan, 2009; Cochrane, 2009) (p.154).

És a dir, "excessives ambicions" com diu Elster (2009), per una matèria d'anàlisi (lo social) que no s'adiu res amb la Física, en tot cas, sí que lo social, com a matèria viva, canviant i mutant, s'avé molt més a ser estudiada des de la Biologia, defugint del mètode matemàtic com a dominant i adoptant en tot cas un enfocament més tipològic (de tipologia de casos i analogies) i de procés evolutiu (dialèctica del canvi, de la mutació i l'evolució). Què podem dir aleshores d'una pretesa ciència (l'Economia) que neix amb un enfocament metodològic basat en la Física totalment desubicat per estudiar una realitat social sempre canviant?

És per pensar-s'ho bé quan, després de la Gran Recessió actual, autors com Wickens (2009) “ha afirmado que en realidad la HER no habría fallado, y que sólo habría que llevar a cabo algunas reformas para hacer que sus predicciones se cumplan. Por ejemplo, cambiar ciertos incentivos financieros”. (155)

“¿Cómo pudo consolidarse durante décadas un sistema de conocimiento construido sobre unos supuestos metodológicos que ahora se ven como extraños, casi como de ciencia ficción, para intentar explicar algo tan complejo e incierto como los comportamientos humanos? Elster nos ofrece una respuesta a esta cuestión centrada en algunas características de la comunidad académica en Economía”. (...) Dos fets puntuals ho poden explicar: *la ignorància pluralista* (“si mis colegas, que publican en las mejores revistas y obtienen los mayores reconocimientos, lo dicen, no pueden estar muy lejos de la verdad”) i els mecanismes de *mind-binding* o de statu quo, entre d'altres, el que fa referència al sistema de promoció a través d'articles publicats a les revistes d'impacte on l'anàlisi crític al pensament dominant, simplement, és expulsat per acientífic. (p. 156 i 157).

Es pot esperar un canvi davant d'una Acadèmia *autista* que viu aliena a la tempesta que afecta a la seva disciplina? Segons Buitter (2009) hi ha arguments per ser escèptic a la seva capacitat de adaptar-se a una nova realitat: “El aprendizaje típico en macroeconomía y economía monetaria recibido en las universidades anglosajonas en los últimos treinta años (social e individualmente, una dilapidación de tiempo y recursos) puede retrasar durante décadas la investigación relevante del comportamiento económico agregado y la política económica...” (160).

Però, segurament el més punyent és l'argument llençat per Johnson (2009) i Bhagwati (2011) sobre el *Wall Street-Treasury complex* (en la mateixa línia és lo apuntat al Documental *Inside Job*) sobre la influència del món de les finances sobre el que poden dir o no els economistes i la seva escassa capacitat de resposta crítica per part de l'Acadèmia, amb l'exemple paradigmàtic, sobre la defensa acrítica que s'ha fet sobre el paper de les agències d'avaluació de riscos, amb molt poques honroses excepcions, com és el cas de Parnoy (2006) (p. 161).

Certament, la Gran Moderació de 1980 a 2007, va servir de centre de gravetat on contrastar la validesa del *mainstream* amb tot el seu bagatge incorporat “(...) la independencia de los bancos centrales, la adopción de objetivos de inflación y otras reglas para guiar la política monetaria, el creciente peso de impuestos sobre el consumo frente a impuestos sobre la renta, y la conciencia creciente de los costes de las políticas que distorsionan los mercados de trabajo” Chari i Kehoe (2006) (p. 167), on s'hi podria afegir les regles fiscals d'or que

impedeixen aplicar polítiques fiscals expansives en els moments en què més es necessiten que és al bell mig d'una Gran Recessió.

Tot aquest bagatge teòric ha estat venut per l'Acadèmia i comprat per polítics i institucions clau (Governs, Bancs Centrals, Organismes Internacionals (FMI, BM, OCDE, CE, etc...)) i també per la societat, gràcies al manteniment del consum sustentat, malgrat la creixent desigualtat en la distribució de la renda que aquesta política ha produït, a base de crèdit barat i abundant.

La Gran Moderació va rodar sense masses estridències durant aquests anys, però, és evident que la crisi que s'ha produït a partir de 2008 ha suposat un alt grau de descrèdit social per part dels enfocaments socials més tecnocràtics i suposadament científics, cas de l'Economia, la qual cosa, es tindria que traduir per un canvi d'estil de la gestió política-econòmica, més sensible cap a posicionaments més polítics, entenen la política al servei de la justícia social i el retorn cap a una Economia Política, que en el seu origen va ser considerada una ciència moral (Sen, 2009a i b) (p.166).

Per tant, la crisi econòmica sembla reclamar del pensament econòmic el retorn cap a hipòtesis més realistes, almanco això semblaria que és el què tindria que passar si hom segueix el plantejament de Thomas Kuhn, qui va assenyalar que: "el malestar con las historias o enfoques que los científicos y estudiosos utilizan para explicar cómo funciona el mundo real acostumbra a ser el punto de arranque de las crisis científicas" (p. 142).

3. El retorn de la política?

La Gran Recessió ha deixat en evidència l'idea banal de cercar polítiques que siguin òptimes d'una manera permanent, fet ja denunciat per Hirschman (1971): "la búsqueda ininterrumpida de políticas e instituciones permanentemente óptimas que caracterizan buena parte de las ciencias sociales, está a menudo mal encarrilada. En diversas situaciones acaso se pueda definir la optimalidad con respecto a la amplitud y frecuencia de reversiones periódicamente necesarias de políticas y cambios en las instituciones" (p. 281).

En realitat es tracta de cercar un camí més modest per establir les relacions entre política i mercats, almenys en qüestions centrals, com les que comentem tot seguit:

Inflació (p. 246-251).

Un dels mites construïts en aquests darrers trenta anys és el de la bondat de fixar un objectiu d'inflació proper a zero (2%), per tal d'assegurar l'estabilitat de preus. Justament la crisi ha permès reobrir el debat sobre l'objectiu d'inflació, fins i tot, en institucions tant significatives com el FMI (Blanchard et al., 2010). O d'economistes de reconegut prestigi com Bradford DeLong, Gregory Mankiw o Kenneth Rogoff, defensant objectius més laxos d'inflació entre un 4% o un 6%, per tal de: "aliviar la bomba de la deuda (ja que això) nos ayudaría desarrollar el proceso de desapalancamiento" (p.250).

Els nuclis durs de resistència davant d'aquestes veus crítiques es localitzen en els Bancs Centrals, i alguns governs, cas d'Alemanya i les institucions europees, en qualsevol cas, la controvèrsia està servida, i fins i tot, s'ha trencat el consens abans vigent en organismes internacionals com el Consens de Washington, o amb la manifestació de veus discrepants dins el G-20 amb plantejaments anticrisi divergents entre els EUA i la UE. "En todo caso, parece que el objetivo de una inflación estable y permanente baja, próxima a cero, está dejando de tener el valor totémico que se le ha atribuido durante los últimos treinta años" (p. 253).

La independència de la banca central (p. 253-258).

Sobre aquest tema, el llibre recull tres crítiques interessants:

Primera: si el Banc Central (que és la institució que regula la Política Monetària) té definit un estatus d' independència del Tresor (que implementa la Política Fiscal) i del Parlament (que és qui fixa els grans objectius de la política econòmica), en canvi no són independents els objectius d'estabilitat de preus, creixement econòmic i ocupació. Llavors com poden ser independents organismes que tenen que coordinar y assegurar la consistència interna general del conjunt de la política econòmica?. (Blinder, 1999; i Bibow, 2004).

Segona: s'ha argumentat que si el Banc Central presenta un biaix molt fort de relacions amb la comunitat finacera (City, Wall Street, Frankfurt), cap la possibilitat de que les seves decisions siguin *capturades* per la influència d'aquells, ja que degut a la seva suposada independència, no existeixen elements de contrapoder on confrontar i contrarestar la lluita tan poderosa d'interessos. "Si así fuese, la apariencia de pura definición técnica de la política monetaria en realidad podría ocultar sesgos perversos en favor de intereses muy concretos" (p. 255)

Tercera: l'idea del propi dèficit democràtic dels bancs centrals. "Se trata del vacío de legitimidad que rodea a la propia idea de que una parte de la política no venga determinada por las preferencias ciudadanas, sino por la eficacia y la solvencia técnicas" (p.255)

A més a més, amb la crisi, tota aquesta suposada independència ha volat pels aires amb la submissió de la Reserva Federal als criteris i necessitats de l'Administració Bush i Obama, o del BCE amb la subordinació a les necessitats de salvaguardar la viabilitat de la banca europea donant-li barra lliure per més de un bilió d'euros, amb la diferència que mentre la Reserva Federal, deixa la barra lliura al Tresor o a la Banca privada al 0,01, el BCE ho deixa al 1% a la banca privada i aquesta als Tresors al 5% o 10% depenen de les primes de risc, és a dir, tot plegat 500 vegades o 1000 vegades més car per part del contribuent europeu si es compara amb lo què paga un ciutadà americà, és a dir, l'objectiu del 2% d'inflació és innegociable però inflar el deute 500 o 1000 vegades el seu valor a cost del contribuent no és un problema d'inflació del deute que tingui que preocupar el més mínim al BCE.

"No es extraño, por tanto, que haya surgido un rápido consenso sobre la necesidad de que los bancos centrales cumplan con su función de prestamistas de último recurso con mayores dosis de flexibilidad" (p.266).

Política fiscal (p. 261-265).

Abans de la crisi es donava per descomptat que la política fiscal era negligible per influir en el cycle econòmic, sinó contraproductiu pels efectes retardataris en què es deixen sentir els seus efectes, que poden arribar a ser procíclics per la seva lentitud. Per contra allò que es pensava per part del *mainstream*, el xoc d'inversions públiques implementades a partir de 2009 han servit per alleugerar la caiguda de l'activitat econòmica. D'ací que en moments determinats del cycle econòmic la política fiscal passa a ser una prioritat. És per això que la política fiscal té que ser: "(...) contingente, no dogmática" Skidelsky (2009) (p.262).

Així, les regles que fixen uns objectius de dèficit, s'haurien d'interpretar al llarg del cycle econòmic, en línia amb lo plantejat per Dixit (2006), de tal manera que: "(...) los incumplimientos de la norma de déficit (...) en algunos ejercicios presupuestarios se compensen con los resultados virtuosos de otros. El resultado es que al cabo del ciclo las cuentas puedan estar razonablemente equilibradas, pero mientras tanto, y eso es lo decisivo, la herramienta fiscal habrá sido utilizada, con toda su fuerza y determinación, para combatir las tendencias al sobrecalentamiento o a la recesión que se pueden producir" (p. 263).

Igualment, mereix una profunda reconsideració la política impositiva regressiva que s'ha imposat al llarg de la Gran Moderació, amb uns efectes nefastos sobre la desigualtat en la distribució de rendes (OCDE, 2011), que ha alimentat la

bombolla especulativa des del punt de vista de l'oferta de recursos financers procedents de la immensa borsa de excedents líquids que ha generat la política fiscal regressiva en les rendes del capital, i des del punt de vista de la demanda, per les creixents necessitats de finançament per part d'àmplies capes de la societat que han vist minvats els seus ingressos a mercès de les polítiques de desreregulació dels mercats de treball i per l'afebliment de l'Estat de benestar que aquestes mateixes polítiques regressives han acabat provocant.

Avui, la crisi i les necessitats de apel·lar a la solidaritat fiscal i de una major justícia distributiva fa que ja no es pugui defensar amb la mateixa impunitat en què es feia abans de la crisi, que: "(...) la mejor fórmula impositiva es la mínima. Eso llevó a la desaparición de diversos impuestos, como el de sucesiones o el del patrimonio. Consideramos, sin embargo, que esa tendencia ha tocado fondo" (p. 264).

Regulació financera (p. 266-268).

Si una cosa ha deixat ben clar la crisi és que els mercats financers són incapaços d'autoregular-se, així com, que la intervenció dels bancs centrals com a prestamistes de darrer recurs és imprescindible per assegurar la sostenibilitat del sistema financer (Strauss-Kahn, 2010). (266)

Igualment, s'ha reforçat l'idea de què el paper de supervisió i fiscalització dels bancs centrals sobre la banca privada és essencial, per la qual cosa, "la supervisión necesita ser intrusiva, adaptativa, escéptica pero proactiva, comprensiva y conclusiva" (Viñals et al., 2010). Vemos pues, que las lecciones de la crisis respecto a las políticas macroeconómicas apuntan en la dirección de buscar mayores espacios y autonomía de acción para la política" (p. 267)

Un nou New Deal? (p. 282-298).

Aquest redimensionament per rebaixar el pes dels mercats i recuperar l'àmbit de l'acció política només es podrà fer a través de reforçar el paper dels Estats. En paraules de Tony Judt: "Con las tensiones derivadas de la globalización y las crisis que la acompañan, el Estado tendrá que actuar cada vez más para resolver conflictos. Al ser la única institución que se encuentra entre los individuos y los actores no estatales, como los bancos y las corporaciones internacionales, la única instancia reguladora que ocupa el espacio entre los órganos transnacionales y los intereses locales, es probable que el Estado territorial acreciente su importancia política" Judt (2010) (p. 282).

De totes maneres el llibre alerta sobre una sèrie d'obstacles que s'oposen a aquest renaixement de la política i aquest reforçament dels poders públics i que són:

- la veu encara dominant dels economistes dels *mainstream*, que per exemple han portat la veu cantant en les propostes de la darrera reforma laboral, cas del manifest dels *100 economistas*. “De hecho en muchos sectores de la academia y de la política va ganando adeptos la pretensión de restaurar el orden precedente” (p. 283)
- la visió imposada des d’Alemanya sobre “la *cultura de la estabilidad macroeconómica*” (p. 284)
- la prevalença de l’escala de valors a favor de l’ individualisme en detriment dels valors socials de democràcia participativa. “Frente a la situación de la década de los sesenta, en la que la idea de *vita activa* había sido poderosa, en los setenta se registra una visible retirada al ámbito de lo privado, de la *vita contemplativa*” (p.285).
- la influència negativa de les idees dominants en el camp de les Ciències Polítiques influïdes pel paradigma de la *Public Choice* o teoria de la Elecció Pública del premi Nobel James Buchanan, que aporta una visió catastrofista de la política. “Esta concepción no sólo se ha extendido como un rastro de pólvora en la mentalidad de los economistas; también ha incidido con mucha fuerza en otras ciencias sociales, y en particular en la teoría política” (p.289). Tampoc a vegades ajuda molt a lluitar contra aquesta visió nefasta de la política l’actuació dels propis administradors públics, tal com ja constatava Keynes: “Por encima de todo, la ineptitud de los administradores públicos inclina decididamente al hombre práctico a favor del *laissez-faire*, sentimiento que de ningún modo ha desaparecido” Keynes (1972) (p .291).
- la marginació que pateixen les polítiques d’igualtat a tenor de la creença en les virtuts del mercat, ja que “(...) las luchas redistributivas se consideran frecuentemente como una dilapidación de esfuerzos de la sociedad y como una distracción de los objetivos generales de eficiencia y crecimiento económico. Desde esta visión, la redistribución se ve como un juego de suma cero”. Aquesta visió, “constituyó un elemento fundamental del Washington Consensus. Los intentos de desmontar porciones importantes del Estado de bienestar y el verificable aumento de la desigualdad en muchos países durante la llamada Gran Moderación tienen que ver, desde luego, con ello.” (p. 292). Aquesta creixent desigualtat està en les antípodes de l’*idea de la justícia* que defensa Sen (2009). “Pero con ser trascendente, ese ensayo apenas ha tenido hasta ahora incidencia en la orientación de los debates en curso” (p. 293).

Per tant, “(...) la desconfianza social hacia la política, ausencia de una renovada teoría del Estado y escasa renovación doctrinal en materia de

distribución, le resta a la izquierda política buena parte de su capacidad para afrontar con confianza la continuada batalla que se anuncia entre política y mercados (...) Pero, en cualquier caso, es imprescindible dejar atrás dos de los grandes axiomas o, si se prefiere, simples prejuicios, que han marcado decisivamente toda la línea de razonamiento hasta ahora dominante. El primero, la idea de la “plena racionalidad” de los mercados. El segundo, la idea de perversión intrínseca de la política” (p. 298).

Ferran Navinés

Economista.